

e-ISSN: 2630-6417

International Academic
Social Resources JournalARTICLE TYPE
Research Article
SUBJECT AREAS
HistoryArticle ID
57704
Article Serial Number
18Received
20 December 2021
Published
28 February 2022Doi Number
<http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.57704>

How to Cite This Article:
Canatan, Y. (2022). "II. Meşrutiyet Sonrasında Ortadoğu Bölgesinde Meydana Gelen Gelişmeler", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:7, Issue:34; pp:203-221.

Academic Social Resources
Journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

II. Meşrutiyet Sonrasında Ortadoğu Bölgesinde Meydana Gelen Gelişmeler

Developments In The Middle East Region After The Constitutional Monarchy II

Yaşar CANATAN¹ ¹ Doç.Dr.; Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Artvin/Türkiye

ÖZET

1909 yılının ağustos ayında Araplarda etnik milliyetçiliğe dayalı siyasi gruplaşmaların oluşumunu engelleyen, dolayısıyla Arap niteliğinde olan baskının bir siyasi partinin yolunu fiilen engelleyen kanun çıkarıldı. Fakat bu durum, Arapların gizli cemiyetler kurmasını engelleyememiştir. Bunlardan birisi el-Fetat (gençlik), diğeri ise el-Ahd (yemin)dir. Bu hareketlerin liderleri ve sıradan üyeleri kısa bir zaman sonra Arap ayaklanmalarının müsebbibi olacak ve Faysal'ın askeri ve siyasi varlığının büyük bir kısmını oluşturacaklardır. El-Fetat, üniversite eğitimini Paris'te sürdüren birkaç Arap öğrenci birliği tarafından Kasım 1911 tarihinde kurulmuştur. El-Ahd cemiyeti ise el-Fetat gibi imparatorluğun içinde olan Arapların kendi kendini yönetmesi isteğini öngören bir siyasi yönelişi takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler: II.Meşrutiyet, El-Ahd, El-Fetat, Ortadoğu, Osmanlı Devleti

ABSTRACT

In August 1909, a law was passed prohibiting the formation of political groupings based on ethnic nationalism, thus effectively blocking the path of a predominantly Arab political party. However, the establishment of Arab secret societies could not be stopped. One of them is al-Fetat (youth) and the other is al-Ahd (oath). These two movements' leaders and ordinary members would later join the Arab uprising and provide a significant part of Faisal's political and military staff. A group of Arab students who continued their higher education in Paris. founded Al-Fetat in November 1911. Al-Ahd society, on the other hand, followed a political program such as al-fatal, which envisaged the demand for Arab self-government within the empire.

Keywords: Second Constitutional Monarchy, El-Ahd, El-Fetat, Middle East, Ottoman Empire

1. GİRİŞ

II.Meşrutiyet (1908) ile I.Dünya Harbinin 1914 yılında başlaması arasındaki birkaç yıl içinde Osmanlı İmparatorluğu, herhangi bir devletin direnme gücünü ve varlığını sarsabilecek büyük güçteki hareket unsurlarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Bir devletin köklerinde inen tarihi güçler, fırsat bularak son kozlarını oynamaya girişmişlerdir. I.Dünya Savaşı'nın siyasi, sosyal, kültürel, mali, iktisadi yönden etkisi yaşanmasaydı, son yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine yığılan baskılar belki de devletin yıkılışına yol açmayabilirdi. İmparatorluğu'nun elindeki Balkanların önemli bir kısmı ile Trablusgarp (Libya) bölgesinin kaybedilmesi İttihat Terakki Cemiyeti'nin yönünü imparatorluk toprağı olan Arap vilayetlerine çevirmiştir. Devlet giderek daha fazla iki büyük etnik grupla ifade ediliyordu. Bunlardan birincisi Anadolu Türkleri, ikincisi ise Yakındoğu ve Arabistan'da yaşayan Araplardır. İttihat Terakki Cemiyeti'nin liderleri içinde önde gelenler ve mensup olduğu üyeler, seküler olmalarına rağmen, Balkan topraklarında ki çoğunluğu Hristiyan olan vilayetlerin kaybedilmesinin akabinde, İmparatorluğu birlikte tutacak en kuvvetli ve önemli unsurun İslam inancı olduğunu kabul etmeye yönelmişlerdir. Bundan sonra sultan-halife fiili yaptırım gücünü kaybetmiş ve adeta sembolik bir duruma getirilmiş olduğundan imparatorluğun içinde bulunan Müslüman tebaanın devlete bağlılığını sağlayacak başka bir birleştirici kimliğin bulunmadığı aşikârdır. İttihat Terakki Cemiyeti'nin İmparatorluğa başkaldıran etnik grupların uyumlu hale getirileceğini ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını teyit edeceğini düşündükleri anayasal haklarını yetersizliği açıktır. Dolayısıyla İttihat Terakki Cemiyeti taraftarlarının bundan böyle açık bir şekilde, Müslüman çoğunluğa sahip olan devletin güvenliğini sağlamak için yol ararken Sultan Abdülhamid'in münakaşalı Panislamcı politikası kısmen de olsa canlandırılıp ortaya yenilikçi kuvvet olarak harekete getirilmiştir. İttihat Terakki Cemiyeti'nin liderlik yapan kadroları, İslam dininin birçok yönüne karşı şüpheyle yaklaşan Müslümanlardan meydana geldiğinden bu vaziyet gerçekten de oldukça ironik bir duruma gelmişti. Mekke'de bulunan Şeriflerin başkent ile karmaşık ve hassas dengelere dayanarak münasebetlerine böylece yeni unsurlar girmiş oldu.

2. OSMANLI'YA KARŞI GELİŞEN ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

Avrupa'yı 19.Yüzyılda her geçen gün fazlalaşarak etkisi altına alan dünyadaki etnik milliyetçiliklerinden farklı olarak Arap milliyetçiliği; ırksal, dilsel ve kültürel bakımdan kendisini gerçekleştirdiği bir devlet anlayışına yönelik bir yaklaşım ne yazık ki meydana gelmemiştir. "Dünya Harbi akabinde dönemin milliyetçi Arap İdeologlarının

yoğun gayretlerine rağmen, Arap milliyetçiliğinin Türk idaresine karşı bir meydan okuma, isyan etme şeklinde takdim edilen anlatımlar gerçeklerle uyum sağlamamaktadır” (Antonius,1955:72).

“Arap bilincinin birçok alanda uyanması, aslında mütereddit ve üstü kapalı olan bir meseleydi. Tam da Osmanlı İmparatorluğu en sıkıntılı döneminde sonu yaklaşmaktayken, bir kısım fakat önemli bir Arap grubu tarafından yüzyıllara dayanan eski İmparatorluğa sadakatten ayrı bir Arap kaderi düşüncesi ciddi anlamda gündeme getirilmeye başlanmıştır” (Khalidi,1991:1-15).

Birbirinden çok farklı kültür ve düşünce unsurlardan beslenerek meydana gelen bu etnik gruplar Arap milli bilincinin esasını oluşturan kurallardan kişisel olarak feragat edemezlerdi. Kendilerince sahip olduğu düşüncelerini milliyetçi olgusunu anlaşıp bir fikre dönüştürüp güçlendirebilecek, kendilerine gelecekte açık bir sosyal ve siyasi bir çevreyle bütünleşmeleri gerekmektedir. Arap vilayetlerindeki yerel gruplar içinde ve ayrıca bunlarla Osmanlı devlet merkezi yönetimi ile arasında meydana gelen iktidar, kaynak mücadelesiydi. Bu mücadelenin en yoğun olduğu yer ise Arap vilayetleri içerisinde en gelişmiş bölgelerinden biri olan Bilad-ı Şam (Büyük Suriye) idi. Bu nedenle Arap milliyetçiliğinin başlangıcı, Bilad-ı Şam’da bulunan taraftarları ile Arap vilayetlerinden gelerek İstanbul’da bulunan devlet İhtisas Akademileri’nde eğitim gören Harbiye ve Mülkiye talebeleri ile alt rütbeli muvazzaf subaylar, birbiriyle bağlantılıydı. Jön Türk kendi zamanı içinde gelişen bu oluşumlar, Sultan Abdülhamid’in uzun saltanat döneminin yaşanmış olduğu yıllarda çok daha geniş çapta ortaya çıkmasına zemin sağlamıştır. 1908 II: Meşrutiyet döneminin akabinde Osmanlı İmparatorluğunun geniş toprak yitirmesi, özellikle de kaybedilen toprakların çoğunluğu Müslümanlardan oluşan Trablusgarp’ın İtalyanlar’ın eline geçmesi, Suriye topraklarının ise yabancı istilası ile karşı karşıya kalma meselesini gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti’nin daha fazla bölünmesi hususunu gündeme getirmiştir. Bu durumda Fransa’nın Suriye’deki Hristiyanları korumak için “tarihi” haklarını ortaya atılmasının gerekliliği konusunda Fransız emperyalist grupların devamlı söylenmeleri bu tür endişelerin daha fazla körüklenmesine neden olmuştur. Osmanlı’nın Suriye Araplarını yabancıların sömürmesine uğramaktan koruyamayacağına dair ciddi endişeleri ve korkuları bulunmaktaydı ve bu endişe ve korkular Suriye halkının kendisini müdafaa etmek için iktidarı ele almasının daha iyi olup olmayacağına dair spekülasyonları artırıyordu. Dolayısı ile idari âdem-i merkezîyetçilik ve ayrıca yetkililerin vilayetleri daha fazla aktarılması düşüncesi kısmen merkezdeki makamların vilayetlerin menfaatlerini muhafaza yeteneğine dair endişelerinin bir çeşit yan ürünüydü (Kayalı,1984:16).

İttihat Terakki Cemiyeti’nin sahip olduğu merkezîyetçiliğine, “Türkleştirme” Osmanlı’nın Türk etnik unsuruna daha fazla ağırlık kazandırılmaya başlandığı algısı, bir grup Arap eylemciyi devletteki çıkarlarını koruma ve kollamaya yönelik karşı önlemleri gözden geçirmeye mecbur kılmıştır. Ağustos 1909 tarihinde, etnik milliyetçiliğe dayanan siyasi gruplaşmalar meydana gelmesini yasaklayan, dolayısıyla Arap nitelikli güçlü bir siyasi partinin yolunu ve meydana gelmesini fiilen önleyen bir kanun çıkarılmıştır. Fakat Arap yanlısı gizli cemiyetlerin kurulmasının önüne geçilememiştir. Bu cemiyetlerden ikisi ise el-Fetât (gençlik) ile el-Ahd (yemin) Arap ve Arapçı milli direniş hareketinin başlangıçta girdiği yola en büyük etkiyi bu iki oluşum göstermiştir. Sözü ettiğimiz bu hareketlerin liderleri ve ayrıca da sıradan üyeleri daha sonraları Arap ayaklanmasına katılarak Faysal’ın askeri ve siyasi kadrosunun önemli bir bölümünü oluşturmuşlardır. Adı geçen el-Fetât gençlik grubu yükseköğrenimlerine, Fransa’nın başkenti Paris’te devam eden bir grup Arap öğrencileri tarafından yine bu şehirde Kasım 1911 tarihlerinde kurulmuştur. Bu örgüte başlangıçtan itibaren çok sıkı bir gizlilik protokolleri uygulanmıştır. Bu Arap milli hareketinin kurucuları kısa zaman içerisinde, İmparatorluğun coğrafyasında geniş bir üye ağını bir araya getirebilmişlerdir. Üyelerin büyük çoğunluğu Bilad-ı Şam yöresinin bilinen köklü ailelerinden oluşurken, az bir kısım üyede daha az gelişmiş Arap vilayetlerinden olan, “Musul, Irak, el- Hicaz, Yemen, Bağdat ve Basra,” kökenliydi. El-Fetât’ın ilk dönemlerdeki siyasi planı İmparatorluk bünyesinde yaşayan Arap halkları için özerklik istemek amacını gütmektedir. Bu hedefi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu benzeri Osmanlı Sultanının başında olabileceği bir Arap-Türk birliğine dönüştürmektir. Adı geçen el-Fetât’ın kurucularından Teşvik el-Natur, cemiyetin kuruluş dönemlerine ilişkin hatıratlarını daha sonraları iletmiştir. “Arap milliyetçiliği düşüncesi aslında Arap kavmiyetçiliği” el-Fetât kuruluşunda henüz çok fazla güçlenmemiştir. Arapların arzuladıkları tek şey, Osmanlı İmparatorluğu içinde olup da asli unsur olan Türklerle aynı haklara ve devlet içerisindeki görevlere sahip olmak ve devletin Arap ve Türk halkları olmak üzere iki büyük ve güçlü temel üzerine kurulmasıydı (Zeine,1986:92-93).

El-Fetât’ın merkezleri, diğerleri ile birlikte önce Paris’ten Beyrut’a, daha sonra da bir I.Dünya Harbi’nin başlangıcında Bilad-ı Şam’a taşınmıştır. Eğer başlıca gizli cemiyet olan el-Ahd’nin temelleri ise Osmanlı ordusundaki Arap asıllı subayların bulundukları çevrelerde atılmıştır. Cemiyet erken Arap milli hareketi bünyesindeki tek önemli şahıs olan Mısırlı Aziz Ali el-Misri tarafından 1913 yılında kurulmuştur (Misri, 1973:37-38).

Misri, Temmuz 1908 yılından sonra birçok yerde kurulan Arap gizli Cemiyetlerine özellikle de İmparatorlukta Arapların daha büyük ve önemli bir rol oynamasını, gizli cemiyet “kahtaniye’nin” faaliyetlerine katılmıştır. 1911’de Trablusgarp’taki savaşı sırasında (Sirenayka’nın başkenti Bingazi’dir) cemiyet müdafaasının hemen örgütlenmesi ile görevlendirildiği sırada tartışmalı bir lider haline gelmiştir. Birlikleri ile aniden Bingazi’den ayrılması, Osmanlı Devleti’nin yöneticileri tarafından kendisine karşı kullanılarak ihanetle suçlanmıştır. Sonrasında da ölüm cezasına çarptırılmıştır. Misri’nin davası dönemin Arap milliyetçileri arasında bir en ünlü dava haline geldi ve

tutuklanarak yargılanması çok büyük tepki çekmiştir. İngiliz ve Mısır makamlarının birçok girişimlerinden sonra hapisten kurtulmuştur. I.Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden hemen önce de Mısır'a zaferle geri dönmüştür (Jankowski, 1991:247-249).

1916 senesinde yani Arap ayaklanmasının ilk yılında, Mısri'nin yolu Faysal'la kesişmiştir.El-Ahd cemiyeti el-Fetât gibi imparatorluk bünyesinde yer alan Arapların kendi kendini yönetmesi talebini ve siyasi programını takip etti.

Arap ayaklanması sırasında, El-Ahd taraftarlarının çoğunlukta olduğu Irak'ta, subayların bir bölümü Faysal'ın yanında saf tutmuş,ayrıca bu subaylar, Suriye'de ve daha sonra bağımsız Irak'ta meslek hayatlarına devam ederek seçkin mevkilere gelmişlerdir.Mısri'nin tutuklanmasından sonra el-Ahd liderliği bir süre için müstesna, siyasi ve askeri kabiliyetlere sahip genç Iraklı subay Nuri es-Said Paşa'nın denetimine geçmiştir (Birdwood, 1959:12-19).

Bu gizli Arap Cemiyetleri'nin birbirleri ile görüşüp temasa geçmesi ve akabinde olan olaylara tepkilerini yönlendirmeleri ancak el-Fetât'ın ana liderlik kadrosunu Şam'a nakletmesinden sonra olabilmıştır. Balkan Savaşları'nın akabinde imparatorluk yıkılma tehlikesi ile yüz yüze geldiğinde Arap vilayetlerinin bütünü yanındâdem-i merkezîyet ve yerel özerklik talep eden diğer reform hareketleri de meydana gelmiştir (Said, 1997:18-25).

Haziran 1913 tarihinde, Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan bir grup Suriyeli Arap, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Arapların haklarını ve geleceklerini değerlendirip almaları için genel bir Arap Kongresi için çağrısı yapılmıştır. Kongre Paris'teki Fransız Coğrafya Cemiyeti Salonu'nda, toplantı 300 kadar katılımcıyla gerçekleştirmiştir. Bu kongrenin başkanlığını mecliste Humus Mebu ve Hürriyet ve İtilaf partisi kurucularından Abdülhamit ez-Zehravi yapmıştır (Al-Zehravi, 1991:97-120).

Osmanlı parlamentosunda ise Arap meselesinin savunucusu olarak bilinen ez-Zehravi hala o vakte kadar Osmanlılık anlayışından ayrılmamıştı. İttihat Terakki Cemiyeti kongrenin toplanmasını öncelikle önlemeye çalıştıktan sonra, açılmasını takiben de birden yön değiştirerek müzakerelere girip bazı taleplerin uygulanmasını değerlendirmeye karar vermiştir (Suwaidi, 2010:35).

3. CEMAL PAŞA VE SURİYE MUHALEFETİ

İttihat Terakki liderleri arasında az sayıdaki inançlı,imanlı İslamcılardan birisi olan Cemal Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde Türklere üstünlük tanıma yönünde herhangi bir eğilimi bilinmemektedir.Suriye'ye gelişi sırasında geçtiği her büyük şehirde kutlamalar ve çeşitli şenliklerle karşılanmıştır.Cemal Paşa hatıralarında Suriye halkından şu şekilde bahsetmektedir; “Geçtiğim Her yerde ve her şehirde gördüğüm kadarıyla halk Yüksek derecede Vatansever ve Osmanlı Devleti'nin davasına bağlıydı. Bu harbi umumi de Arapların çoğunluğunun İslam halifeliğinin (yabancıların kontrolünden) uzak olması ve Özgün kılınması için fedakarlıklarını esirgeme yiyeceklerini gördüğüm ve hissettiğim zaman memnuniyet duygularıydı.” (Cemal Paşa,2004:1822-183).

Cemal Paşa yeni makamına yerleşir yerleşmez danışmanlığına Arap yanlılığı ile bilinen bazı şahıslar getirmiştir. Ocak ayında halka yaptığı bir konuşmada Osmanlı İmparatorluğu içerisinde ve Arap Türk dayanışması bağlamında Arap halklarının savunmasını adeta teşvik etmiştir. “Arapların ve Arap milliyetçiliğinin yükselmesi için çalışalım, şeytani Arapların ve Türklerin halifenin bayrağı altındadaima birlik olması kadar korkutacak bir şey olmadığı gibi onların iki ayrı etnik gruba bölünmesinden daha kötüsü tasavvur edilemez. (Cemal Paşa,2004:232-233).

Cemal'in uzlaşmacı ve yumuşak siyasetleri Suriye Cemiyeti'nin tüm ileri gelen kesimleri tarafından olumlu karşılandı ve valilik dönemi mükemmel bir havada başlamıştır. Şam'a gelişinden kısa bir süre sonra Cemal Paşa Beyrut'taki Fransız Konsolosluğunda ele geçirilen bir dosya verilmiştir. Bu dosyadaki bilgiler Suriye sahillerinde yapılabilecek bir Fransız çıkarmasına hazırlık olarak bazı siyasetçiler ve din adamlarını Fransızlarla işbirlikçi ilişkiler içinde gösteriyordu. Ancak bu belgeler geçerlilikleri yitirmiş, suçlananlardan birçoğu hükümette uzlaşmış ve Osmanlı davası uğruna sadıkane çalışmaktaydılar. (Kayalı,1984:130-131).

Cemal Paşa başlangıçta adı suçlayıcı belgelerde geçen isimlere karşı tedbir almamış ve bekle gör tutumu izlemiştir. Ancak Nisan 1915 tarihinde harekete geçmeye karar vermiştir. Arapça tutumları ile bilinen ancak suçlayıcı belgelerde illaki adı geçen siyasi şahsiyetlerin ve gençlerin tutuklanması emrini vermiştir. Gözaltına alınanlar Beyrut'un doğusundaki dağların eteklerinde bulunan “Aley'de” özel olarak kurulan askeri mahkemenin önüne çıkarılmışlar ve zanlılardan on üçü ihanetten suçlu bulunmuştur. 70 kişi ise gıyabında ölüme mahkûm edilmiş ve ağır cezalara çarptırılmıştır. Aralarında Lübnan ve Suriye'nin önde gelen ailelerinin çocukları (Bağla Bekleli- Salih Haydar) avukatlar (Muhammed Mahmassani) ve gazeteciler (Ali el-Armazani) de vardı. Arap Edebiyat Kulübü'nün başkanı ve Cemal Paşa'nın yakını olarak bilinen Abdülkerim el-Halil de cezalandırılanlar arasındaydı. Bu şahısların ceza almalarının tek sebebi mucibi İngilizlerle, Fransızlarla ve hatta tüm Osmanlı karşıtı yani Osmanlı ve İslam düşmanlarıyla, İslam'a ve Osmanlı'ya karşı beraber hareket etmelerinden dolayıdır. Tıpkı Ermenilerin Osmanlı'ya karşı yaptıkları ihanetler gibi Araplarda Osmanlı'ya karşı İngilizlerle, Fransızlarla, Ruslarla ve hatta başka milletlerle beraber hareket etmişlerdi. Cemal Paşa'nın davetiyle Suriye ve Lübnan'daki okulları teftiş etmek için bölgede bulunan Türk romancı ve kadın hakları savunucusu “Halide Edip Adıvar” bu cezaların sadece Araplar değil Türk

subayları arasında da meydana getirdiği derin tedirginlik hakkında yazmıştır. Ancak İslam'a ve Osmanlı'ya karşı haçlı orduları ile beraber hareket edenler hakkında O günkü Arap yazar-çizerleri fazla bir şeyler yazmamışlardır. Çünkü onlar da Osmanlı'ya karşı hareket edenleri çok zaman desteklemişlerdir (Ajay, 1974:155).

Cemal Paşa daha sonra dördüncü ordudaki İngilizlerle, Fransızlarla daha başka Osmanlı düşmanı milletlerle beraber hareket eden Arap ve Arap olmayan subayların büyük bir kısmını tasfiye ederek Arap bölgelerinden başka cephelere tayin etmiştir. Görevine ahenk ve birlik beraberlik atmosferi içerisinde başlayan Cemal Paşa'yı böylesine ceza verme hareketlerine iten sebepler acaba neydi? Bu konuda yazdılar, çizdiler ve düşündüler mi acaba dersiniz? Ortadoğu bölgesini iyi bilen birisi olarak bana göre bu konuda yazan çizenler etraflıca düşünmemişlerdir. Bu konularda yazarlar çizerler eğer ciddi mahiyette düşünselerdi, o günün şartlarına göre Cemal Paşa hakkında gerçekleri yazarlardı. Bana göre bu hususlarda yazarlar taraflı yazmamışlardır yani Türk ve Osmanlı düşmanlığı atmosferi içinde yazmışlardır. Bizatihi Türk ve Osmanlı düşmanlığı yapmışlardır ve hala da yapmaktadırlar. Cemal Paşa bu eylemlerini Suriye'de başlatacak bir ayaklanma ile İngiliz himayesi altında bir Arap halifeliğinin kurulması, başına da Suriye ve bölgeyi yönetecek bir Arap Emiri geçirilmesi planına bağlamıştır. Milliyetçilerle ve onun verdiği isimle reformcularla çalışmaya gayret etmiş ancak onlar samimiyetsiz çıkmışlar, Türk ve İslam düşmanları ile işbirliğinde bulunmuşlardır. Kızıldeniz'de batırılan bir Alman harf gemisinden kurtulan denizcilere bedevilerin saldırması gibi bazı olaylarda şüphelerini arttırmıştır. Cemal Paşa bu saldırıyı kışkırtmaktan sorumlu kişinin, Şerif Hüseyin olduğuna inanmıştır. Cemal Paşa'ya göre Şerif Hüseyin bu hareketi ile İngilizlere mesaj vermeye çalışmış, Hicaz'da herhangi bir Alman mevcudiyetine tolerans göstermeyeceğini açıklamıştır. Süveyş Kanalı taarruzunda alınan mağlubiyet İtalyanların itilaf devletlerinin yanında savaşa girmesi de Suriye kıyılarının dünyanın geri kalanı ile irtibatını fiilen kesmiştir. Cemal Paşa'nın kışkırtılmışlık hissine kapılmasına yol açan ilave unsurlardı. Ancak Cemal Paşa tüm Müslümanların özellikle de Arapların Panislamcı hissiyatını paylaşmalarını bekleyen katı bir insandı. (Kayalı, 1984:28).

Osmanlı Devleti'nin savaş çabasına kayıtsızca destek verilmesi veya tereddüt belirtisi veya eleştiri bu tür bir şahsiyet tarafından rahatlıkla yürütülüp ihanet ve aldatma ile karıştırılabilirdi. Cemal Paşa, anılarında ayrıca elitlerin ve eşrafın ağır cezalara tabi tutulmasının sadakatsizlikten suçlu bulunması halinde kimsenin öfkesinden kaçamayacağı yolunda halka güçlü bir mesaj vereceğine dikkat çekmektedir. (Cemal Paşa, 2004:29-250).

Cemal Paşa'nın kendi kurmayları İstanbul hükümeti ve Alman askeri danışmanları (Sandres, 1927:206) ihtiyat ve ılımlılık tavsiyesinde bulunurken bazı emirlerinde ısrar etmesi, duygusuzca hesapların değil bükülmez ve inatçı iradesinin göstergesidir. Cemal Paşa'nın terör rejimi istenilen etkiyi meydana getirmiştir. Suriye'deki milliyetçi hareket etkili bir şekilde ezilmiştir. Bu hareketler etkili şahısları etkisiz hale getirmiş veya sürgüne gönderilmiştir. Suriye'deki başarılı bir isyanın olmazsa olmaz unsuru Arap asıllı subaylar uzak cephelere dağıtılmıştır. Faysal bakımından bunun neticeleri isyan birikimi de dâhil çok rahatsız ediciydi. Arkadaşlarının ve beraber çalıştığı insanların tutuklandığını sessizliğe mahkûm edildiğini veya Suriye'den başka yerlerde görevlendirildiğini görmüştür. O günleri hatırlarken Faysal şöyle demiştir; “Bu 3 ay zarfında Şamdan ayrılmasından beri Türk makamları büyük sayıda Suriyeli, Iraklı ve Arap milliyetçisini dağıtmışlardır. Bazıları hapse atılmış veya Osmanlı coğrafyasının uzak yerlerine gönderilmiştir. Arap subayları ve erlerinden meydana gelen ve bu tür oluşumların çekirdeğini oluşturacak 22 tümen ve ayrıca hepsi genç Arap milliyetçiler olan yaşlı subayları Romanya ve Galiçya'ya gönderilmiştir. Bu sebeple isyan için psikolojik ortam kaybedilmiştir. (Steuant, 1980:20-45).

4. SONUÇ

Diğer başlıca gizli Arap Cemiyeti olan el-Ahd'ın temelleri ise Osmanlı ordusundaki Arap asıllı subayların çevresinde atıldı. Bu gizli Arap Cemiyeti el-Ahd erken Arap milli hareketi etkisi altında, 1913 senesinde Mısır'da Aziz Ali el-Mısri tarafından kuruldu. Temmuz 1908 tarihinden sonra, Mısri Osmanlı coğrafyasının her yerinde ortaya çıkan Arap gizli cemiyetlerine, özellikle de imparatorlukta Arapların daha etkin olmasını savunan, gizli cemiyet “Kahtaniye”nin faaliyetlerine katılmıştır. Balkan Savaşları'nın ertesinde, Osmanlı imparatorluğu yıkılma tehlikesinin eşğine geldiği sırada Arap vilayetlerinin her yerinde yerel özerklik talep eden başka reform hareketleri kendini göstermeye başladı. Müslümanlarla Hristiyanlardan oluşan bir grup Suriyeli, Osmanlı İmparatorluğu'nda ki kalabalık bir güç haline gelen Arapların haklarını ve geleceklerini değerlendirmek için 1913 senesinin haziran ayında Paris'te genel Arap Kongresi çağrısında bulundu. Paris'te, Fransız Coğrafya Cemiyeti Salonunda, 300 kişinin katılımı ile kongre toplanmıştır. Başkanlığını Osmanlı meclisinde Humus mebusu ve Hürriyet ve İtilaf Partisi kurucularından olan Abdülhamid ez-Zehravi hala Osmanlıcılıktan ayrılmamıştı. İTC kongrenin toplanmasını başlangıçta engellemeye çalıştıktan sonra, açılmasının ardından önderleri ile müzakerelerde girerek bazı taleplerin uygulanması ve değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

Abdullah ibn al-Hussein, “Fi Mudhakkirat Suleiman Shafig Kamali Pasha”, Al-Arab Dergisi, Yıl:5, Sayı:10, Haziran 1971, Yıl:6, Sayı:2, Ekim 1971

Abdullah ibn al-Hussein, Mudhakkirati Al-Ahliya Lil-Nashr Wall Tawzi, Ürdün-Amman, 1989

- Abdullah ibn al-Hussein, Mudhakkirati, Al-Ahliya Lil-Nashr WallTawzi, Ammon, 1989
- Ali Hiden Midhat, The Life of Midhat Pasha, Murray, Londra, 1903
- Al-Zahrawi'nin bir karakter tahlili Ahmad Tarabein'in Rashid Khadili et al'in, New York,1991Amin Sa'id, Al-Thawra al-Arabiya al-Kubra, Cilt 1, Matba'at Isa al-Babi, Beyrut, 1977
- As-ad Daghir, Mudhakkarati'ala Hamish al-gadhiya al-Arabiya Dar al-Gahira lil Tab; Kahire, Mısır, 1973
- Aziz Ali al-Mısri profili Macid Khadduri'nin, Arab Contemporaries, The Role of Personalities in Politics, John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1973
- Cemal Paşa, Jamal Pasha, Mudhakannat Jamal Pasha (Al-Saffah), Ali Ahmet Shuk, Al-Daral- Arabiya lil Mowsou'at, Beyrut, 2004
- Eliezer Toubert, The Emergence of the Arab Movements, Routledge, Londra, 1993
- George Antonius, The Arap Awakening, Khayat's College Book Cooperative, Beyrut, 1955
- Halid M. el Barazi, The Maclis Mebusan, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Londra Üniversitesi,2002
- Halide Edip Adivar, Memories of Halide Edip First Edition 1926, Reprinted by Georgias Press, New Jersey, 2004
- Hasan Kayalı ve Rashid Khalidi, "The 1912 Election Campaign in the cities of Bilad al-Sham; International Journal of Middle East Studies, Cilt 16, No:4, Kasım, 1984
- Hasan Kayalı, Arabs and Young Tunks: Ottomnism,Arabism and Islaism, in the ottoman empire, 1908-1918, University of Caifornia Press; Berkeley, 1997
- James Jankowski, Egypt and Early Arab Nationalism, 1908-1922; in Khalid, New York, 1991
- Khalid, M. al-Barazi, The Majlis Mabusan; Londra Üniversitesi,2002
- Limon Van Sanders, Five Years in Turkey, Us Naval İnstitute, Annapolis, 1927
- Lord Birdwood, Nuri es-Said, A Study in Arab Leadership, Cassell, Londra, 1959
- N.Zeine, Nashou el-Gavmiye el-Arabiya, edition, Dar el-Alahan, Beyrut, 1986
- Nicholas Z. Ajay, Political Intrigue and Suppression in Lebanon During World War I, International Journal of Middle East Studies, Cilt:5, No:2, Nisan 1974
- Randall Baker, King Hussein and Kingdom of the Hejazi Aleander Press, Cambridge, 1979
- Rashid Khalidi, Lisa Anderson, Muhammed Muslih ve Reeve S.Simon, The Origins of Arab Nationalism, Colombia University Press, New York,1991
- S.Simon, The Origins of Arab Nationalism, Columbia University Press, New York,1991r
- Stanford, Show,(1982). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Çev:Mehmet Harmanlı, E Yayınları, İstanbul.
- Tawfing al-Suwaiddi, Mudhakaratı Nurf Gorn min Tarikh al-Irag wal Godhiya al-Arabiya, al-mouassasa al-Arabiya lil Tiba'a wal Nashr, Ürdün-Amman,2010